

מבט על, גיליון 1428, 17 בינואר 2021

אתגר צמיחת המשק הישראלי ב-2021

שמואל אבן

תהליך החיסונים המהיר מעורר תקווה לדעיכת מגפת הקורונה בישראל במהלך החודשים הבאים, ולהתאוששות המשק. ברם, נראה שהכנות לשלב ההתאוששות הן מוגבלות למדי. על אף המצב הפוליטי המעורער, על הממשלה, בשיתוף הגורמים הרלוונטיים במשק, להאיץ את ההכנות לקראת תקופת ההתאוששות הכלכלית, במטרה להביא לצמיחה מהירה של התוצר ובמיוחד לצמצום את האבטלה על השלכותיה החברתיות הקשות.

ישראל פועלת כיום נגד הקורונה בשני מאמצים: חיסון האוכלוסייה ו"סגר כללי שלישי", שעלותו הישירה למשק נאמדת על ידי בנק ישראל ב-3.5-3 מיליארד שקלים לשבוע. תהליך החיסונים, המהיר עד כה, מעורר תקווה לדעיכת המגפה, בטווח של מספר חודשים.

ברם, ניתן להתרשם שההכנות של המדינה, כדי להאיץ את התאוששות הכלכלית הצפויה, הן מוגבלות למדי. על כך מעידה העובדה שגם בראשית שנת 2021 אין לישראל תקציב סדור ותוכנית כלכלית כוללת. פני המדינה לקראת בחירות לכנסת במאוס 2021, ולא ברור אם גם לאחריהן תושג יציבות פוליטית לטווח ארוך, החיונית לניהול יעיל של המשק.

תקציב שנת 2021 בסך 419 מיליארד שקל הוא תקציב המשכי (כולל תוספות) לתקציב 2020. הוא קרוב בגודלו לתקציב מדינה סדור (426 מיליארד שקלים), אילו היה מאושר תקציב סדור. עם זאת, תקציב שנת 2021 כפוף לכללים החלים על תקציב המשכי ואינו מבוסס על ראייה כוללת ותכנון של כלל משרדי הממשלה. לפי דיווח של ועדת הכספים של הכנסת, התקציב הזמין לשנת 2021 במסגרת "התוכנית הכלכלית להתמודדות עם משבר הקורונה" עומד על 72.7 מיליארד שקל (52.3 מיליארד שקל תוספת לשנת 2021 ועודף בסך 20.4 מיליארד שקל משנת 2020). יו"ר ועדת הכספים, ח"כ משה גפני, אמר בסיכום הדיון בוועדה: "המדינה במצב קשה שאני לא זוכר כקדמותו מבחינה כלכלית. המצב שאנשים מאבדים את עבודתם ורעבים ללחם, אנחנו הולכים לבחירות נוספות ללא תקציב [סדור], כמו מדינת עולם שלישי".

למרות החומרה שיש ליחס לאי-יציבות המערכת הפוליטית, הגורם החשוב ביותר ליציאה מהמשבר הוא חיסון האוכלוסייה. כמו כן, בסקטור הציבורי פועלים אנשי מקצוע ולסקטור הפרטי כוחות חזקים משלו. בהנחה של דעיכת המגפה בישראל, צפויה התאוששות, שאמורה לבוא לידי ביטוי לפחות בשני קריטריונים עיקריים, שאותם מודדת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: צמיחת התוצר וירידה בשיעור האבטלה מכוח העבודה.

לפי אומדן בנק ישראל מ-4 ינואר 2021, התוצר (התמ"ג) הישראלי, התכווץ בשנת 2020 ב-3.7 אחוזים בהשוואה לתוצר בשנת 2019. לפי אומדן משרד האוצר מ-17 בינואר 2021, התוצר התכווץ ב-3.3 אחוזים ב-2020. יש לציין שאומדנים אלו נמוכים מאומדנים קודמים שהציגו גופים אלה

(התחזית שהציג בנק ישראל באוקטובר 2020 היתה להתכווצות התוצר בשנת 2020 ב-5 עד 6.5 אחוזים).

לפי תחזית בנק ישראל מ-4 בינואר 2021 - בתרחיש של חיסון מהיר, התואם כיום את המצב בשטח, התוצר יצמח ב-6.3 אחוזים בשנת 2021 וב-5.8 אחוזים בשנת 2022; ואילו בתרחיש של חיסון איטי התוצר יצמח ב-3.5 אחוזים בשנת 2021 וב-6 אחוזים בשנת 2022.

לפי תחזית משרד האוצר מ-17 בינואר 2021 - בתרחיש המרכזי התוצר יצמח ב-4.6 אחוזים בשנת 2021. התרחיש האלטרנטיבי, הסביר פחות, של תחזית האוצר (המשך תחלואה ברוב שנת 2021) הוא שהצמיחה בשנת 2021 תעמוד על 1.9 אחוזים בלבד.

האבטלה היא אחד הפרמטרים העיקריים שמשקפים את הקשר בין המצב הכלכלי לרווחת האוכלוסייה. בשנת 2019 מספר המועסקים עמד על 3.967 מיליון נפש ושיעור האבטלה על 3.8 אחוזים בממוצע שנתי, זהו יעד שישראל צריכה לחתור לחזור אליו בטווח של שנתיים-שלוש. בשיא הסגר הראשון עמד שיעור האבטלה הרחבה (כולל חל"ת) על 34.4 אחוזים ובשיא הסגר השני על 23.5 אחוזים. במחצית הראשונה של דצמבר 2020, שיעור האבטלה הרחבה נאמד, על ידי למ"ס ב-12.7 אחוזים, כ-520 אלף נפש (כולל מובטלים, חל"ת וכאלה שאינם במעגל העבודה לאחר שפוטרו או סגרו את העסק מאז מרס 2020). כעת, עם הסגר השלישי חלה עלייה באבטלה הרחבה.

הפגיעה החמורה ביותר במשבר זה הינה בתעסוקה בקרב העובדים בענפי התיירות, המסחר, הפנאי והבידור, אבטחה, וכן בעסקים קטנים, שסובלים במיוחד בשל הסגרים. במהלך 2020 נסגרו למעלה מ-70 אלף עסקים קטנים. עתה יש לפעול כדי שלא יסגרו עסקים טובים ממש לפני שלב ההתאוששות.

האבטלה תישאר ברמה גבוהה גם לאחר דעיכת המגפה. לפי תחזית בנק ישראל, בתרחיש של חיסון מהיר, שיעור האבטלה הרחבה יעמוד על 7.7 אחוזים ברביע האחרון של 2021.

הבעיות הצפויות בשוק העבודה אינן נוגעות רק למשבר הקורונה. במגזר החרדי, הגדל במהירות, דרוש שינוי עמוק בנכונות של גברים לרכוש השכלה רלוונטית לתעסוקה בענפים שבהם השכר גבוה מהממוצע ולהשתתף בכוח העבודה. על פי דו"ח מבקר המדינה ממאי 2020, 84 אחוזים מהבנים החרדים, תלמידים בגיל תיכון, בחרו ב"ישיבות קטנות" ולא למדו כלל מקצועות כמו מתמטיקה, אנגלית ומדעים. לפי המבקר, "בקרב התלמידים החרדים נוצרים פערי ידע עמוקים שיקשו עליהם, וישפיעו על פיריון המשק בכללותו". זאת, בצד המגזר הערבי המאופיין בפריון עבודה נמוך ובשיעור השתתפות נמוך של נשים בכוח העבודה.

על אף הקושי שבמצב הפוליטי הנוכחי, עוצמת המשבר הכלכלי-חברתי והצורך להיחלץ ממנו מהר ככל האפשר, מחייבים תוכנית כלכלית לאומית כוללת של הממשלה, בשיתוף בין כל משרדי הממשלה, המגזר העסקי והרשויות המקומיות, שתנוהל ותיושם על ידי מטה לאומי אופרטיבי, שיונחה על ידי קבינט של הממשלה. התוכנית אמורה לכלול מגוון מאמצים, כגון:

א. העלאת התעסוקה במשק: מאמצים בתחום זה קיימים, אך נדרש להרחיבם, לחזקם ולוודא את ביצועם ביעילות. למשל, בכוונת משרד העבודה והרווחה לספק הכשרה מקצועית בשנת 2021 לכ-30 אלף עובדים, פי שלושה מאשר בשנים קודמות. בנוסף, המשרד הקים "מנהלת מעסיקים" בשיתוף עם המגזר העסקי והפורום הכלכלי-חברתי

וההסתדרות החדשה. המנהלת תאסוף מידע על צרכי המשק לעובדים, תתאים מערך הכשרות מקצועיות למגמות הצפויות במשק ותשלב מעסיקים בהכשרות. במהלך המשבר ניכר היתרון של מגזר הטכנולוגיה, שנפגע פחות ויש חברות שאף צמחו מאחר והביקוש לטכנולוגיה דיגיטלית עלה. הצמיחה במגזר זה צפויה להמשיך גם לאחר המשבר. לכן, בעדיפות ראשונה מתבקש להכשיר עובדים לעבודה במגזר הטכנולוגי ובחברות אחרות במשק הדורשות מעובדיהן אוריינות דיגיטלית גבוהה.

ב. צמצום מודל החל"ת הנוכחי - המבטיח תשלום דמי אבטלה עד יוני 2021. יצוין שבדצמבר 2020 החליט שר האוצר ישראל כץ לפעול להארכת תקופת החל"ת בתשלום גם מעבר ליוני 2021, כל עוד שיעור האבטלה הרחבה לא יפחת מ-7.5 אחוזים. הקושי הוא שמודל החל"ת אינו מעודד חזרה לעבודה, אצל חלק מהאנשים, על כן יש ליישם מודלים אחרים שיתגמלו חזרה לעבודה. למשל, הביטוח הלאומי החליט לעודד חזרה לעבודה באמצעות "מענק חזרה לעבודה" למי שיחזרו לעבוד עד ה-28 בפברואר 2021, למקרה שהשכר החדש יהיה נמוך יותר משכרם הקודם.

ג. תמיכה בעסקים קטנים בתחום הפיננסי וסיוע בשיפור יכולותיהם בתחום הדיגיטלי. בהקשר זה, מנכ"לית פייסבוק ישראל, עדי סופר תאני, אמרה ב-28 דצמבר 2020, כי בישראל ישנם כ-540 אלף עסקים קטנים המעסיקים כ-60 אחוזים מהמגזר העסקי ותורמים 55 אחוזים מהתוצר של המגזר העסקי, אבל רק ב-14 אחוזים מהם יש פעילות דיגיטלית. משבר הקורונה מהווה מאיץ להתפשטות המדיום הדיגיטלי. באמצעותו יכולים עסקים בכל רחבי המדינה לצמוח ולהתפשט לאחר המשבר. על הממשלה והרשויות לסייע בקידום אמצעים, הדרכה, ותשתיות דיגיטליות לעסקים המתקשים לעבור שינוי זה.

ד. צמצום הבירוקרטיה, הכוונת עסקים, והאצת תהליכים עסקיים.

לסיכום: התאוששות כלכלית-חברתית תלויה קודם כל בדעיכת המגפה. בהינתן התחסנות מהירה, התחזיות מצביעות על צמיחה של התוצר בשנת 2021 בשיעור 4.6-6.3 אחוזים. זה כמובן מותנה בכך שלא יהיו אירועים חריגים, כמו התפשטות מוטציה חסינה לחיסון. ישראל תושפע גם מהצמיחה במשק העולמי. בתהליך היציאה מהמשבר, על הפחתת האבטלה לקבל עדיפות ראשונה משום שהיא בעלת השפעות חברתיות רחבות. יש לרכז מאמץ על מנת להגיע לשיעור אבטלה רחבה הנמוך מ-7 אחוזים לפני סוף שנת 2021. בתוך כך יש לנצל את ההזדמנויות כדי לפעול לפיתוח שוק העבודה לטווח הארוך, במטרה להעלות את שיעור התעסוקה מכוח העבודה ואת פריון העבודה, בעיקר בסקטור החרדי ובסקטור הערבי (המהווים יחד כ-32 אחוזים מאוכלוסיית המדינה), וכן בפריפריה. למאמץ זה, ההכרחי לצמיחה יציבה לטווח ארוך, נדרשים שינויים תרבותיים, תקציביים ושנים רבות.